

Karin Melis

Horen met de ogen van je hart

Ons wonderbaarlijke vermogen tot vis- en broodvermenigvuldiging

Die dag was het drukkend warm. De hemel bedrukt, schuilgaand achter een laaghangende bewolking. Ik was zelf ook moe. Moe van de smeekbeden. Van de woorden die ik toch moest zeggen. Mensen stommelden op me toe met hun gevoelens van verlamming, benauwdheid, bezoedeling en schuld. Hoe kon ik hun iets weigeren? Ik voelde wel dat mijn leerlingen me scherp in de gaten hielden. Ze wilden niet dat ik te veel van mezelf zou vergen. De bron mocht niet uitgeput raken. Maar ik was al drie dagen bezig, en beneden zag ik dat het veld nog steeds bevolkt was met nood en behoefte. Was ik zelf wellicht een put waarin je je kunt ontledigen? Van bron naar put – een beetje wrang is het wel. We moesten maar eens eten, dacht ik, en ik wendde me tot mijn getrouwen. ‘Dan moet je eerst die mensen wegsturen’, zeiden ze. Zo veel eten hadden we niet. Weer ging mijn blik naar de mannen, vrouwen en kinderen die geduldig op hun beurt wachtten, geen aanstalten maakten om te vertrekken, alsof ze daar op die verdorde weiden tijdelijk hun denkbeeldige tenten hadden opgeslagen. Wegsturen? Waarom eigenlijk? We hadden vast ergens nog wel restjes over.

Zo ongeveer ziet het tafereel eruit dat voorafgaat aan de wonderbaarlijke brood- en visvermenigvuldiging door Jezus. Of die feitelijk zo gebeurd is, doet niet ter zake voor de betekenis ervan. Betekenis heeft niet zo veel met verifieerbare feiten en voetnoten. Het hoeft niet feitelijk gebeurd te zijn om waar te zijn, zoals mijn vroegere docent bijbelwetenschappen Panc Beentjes graag mag zeggen. Dat Jezus het warm had, last had van het stof in de lucht, dat hij dagen achtereens mensen van hun last had bevrijd door gesproken woorden, ja, dat spreekt ons aan.

Wat wordt hier eigenlijk aangesproken? En hoe gaat dit aanspreken? Het ligt voor de hand te zeggen dat onze verbeelding hier tot leven wordt gewekt. Maar dat is zeker niet het hele verhaal. Ons leven, die hele wandelgang in en door de wereld, verstaan we in verhalen die we onszelf en anderen vertellen. Die verhalen hebben een gelaagdheid, omdat zij altijd

een wissel trekken op het onvoltooide verleden dat in die vertellingen herhaald wordt, en het gemompel van de verwachte toekomst. Tussen de regels door spreken er dus andere stemmen mee. Als die verhalen vastliggen en steeds opnieuw op één en dezelfde wijze verteld worden, hoor je dat de naald van de platenspeler niet verder komt dan die ene groef, dat ene deuntje. En je weet gevoelsmatig dat de verteller vastzit, gevangen in een verhaal dat nooit anders verteld wordt. De loop van het verhaal ligt onwrikbaar vast, als een slagschaduw waar het licht niet bij kan komen. Van betekenis kan er dan geen sprake zijn. Dat wat mechanisch is geworden, brengt ons niet in beroering. Het is veeleer zo dat daar waar causaliteit doorbroken wordt, betekenis ontstaat. Verhalen zijn, zoals het leven zelf, brandingbrekers; ze breken in op het gangbare. Zoals de vertelling waarin Jezus over het water loopt, alle natuurwetten met voeten treedt. Terwijl niemand gek staat te kijken wanneer een hoogzwangere vrouw uitroept dat haar water breekt. Alsof zoiets zou kunnen: brekend water.

De hoofdpersoon in de roman *De vliegeraar* van Khaled Hosseini constateert, na 332 pagina's gevangene te zijn geweest van zijn slapeloze schuldgevoel, van het ene op het andere onverklaarbare moment dat vergiffenis zich niet aankondigt met het trompetgeschal van een openbaring, maar met de pijn die

**Het hoeft niet
feitelijk gebeurd te zijn
om waar te zijn**

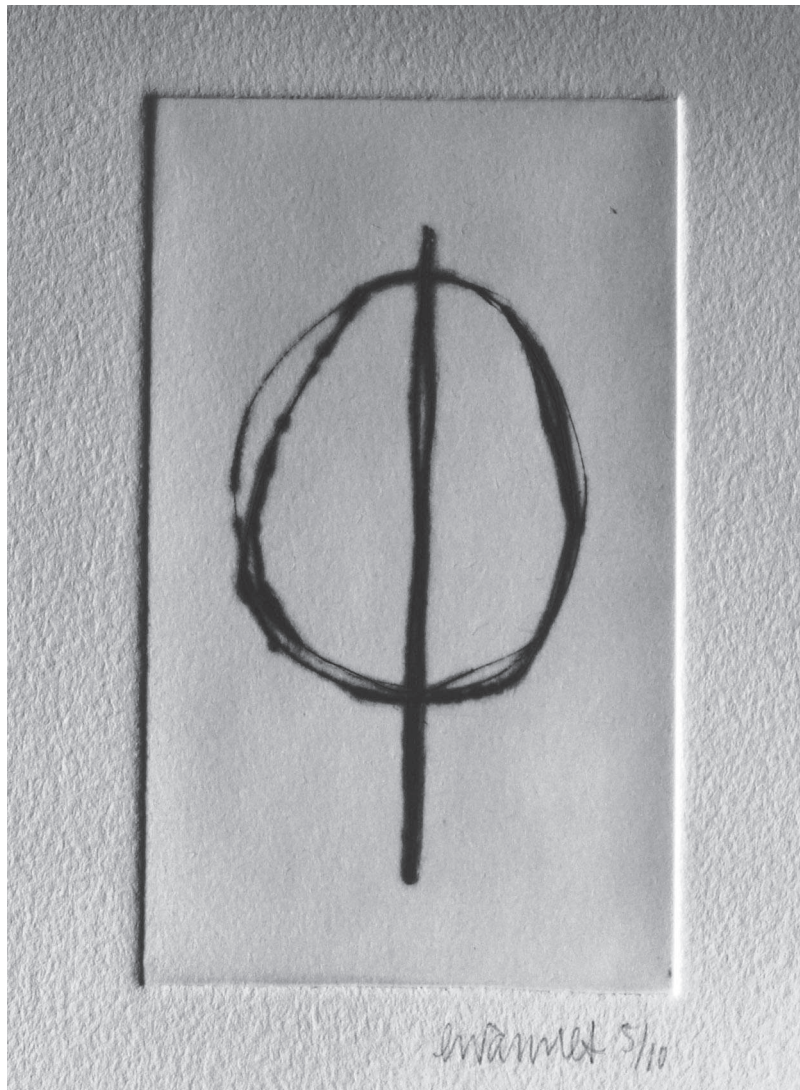
zijn boeltje pakt en midden in de nacht onaangekondigd wegglipt. De profeet Elia moet het met een fluisterend briesje doen; niks geen orkaan. Dan moet je wel goed kunnen luisteren en durven vertrouwen op wat je hoort.

In het lied *Anthem* zingt Leonard Cohen: *There is a*

crack in everything. That's how the light comes in. Op deze manier komt de gebrokenheid van ons bestaan letterlijk en figuurlijk in een ander daglicht te staan. Niet het succesverhaal van *als ik dit doe, bewerkstellig ik dat*, of de treurnis van *als ik dit zeg, zal me dat zeker voor de voeten worden geworpen*, maar nu juist als die verwachting doorbroken wordt, wordt zeggingskracht geboren. Ik ben dan ook helemaal geen voorstander van al die zogenaamde vertellingen over *good practices*. Die leveren geen goed verhaal op. Ze vertellen ons niets. Daar waar de zaak hopeloos in de soep is gelopen, daar leer je pas van. Niet voor niets eindigen sprookjes met de onverbetelrijke zin ... *en ze leefden nog lang en gelukkig*. Daar, met die allerlaatste zin, lopen sprookjes ten einde. Sprookjes zelf betreffen kennelijk de hobbelige dwaalwegen die we gaan.

Waar bestaat onze gebrokenheid nu eigenlijk uit? Gebrokenheid lijkt in onze westerse, door dualisme getekende geest niet zonder een veronderstelde heelheid denkbaar te kunnen zijn. Maar misschien is het wel andersom, en kan heelheid niet zonder gebrokenheid. Het maagdenvlies is een mooie metafoer die ons hier van dienst kan zijn. Maagden kunnen, al mogen ze dan nog zo vereerd worden in hun ongeschondenheid, geen leven voortbrengen. Pas als het maagdenvlies gescheurd is, kan er sprake van leven zijn. Het lijkt ons te vertellen dat je, als je ten koste van alles pijn wilt vermijden, het leven misloopt. In de roman *Een nieuwe dag* schrijft de Amerikaanse auteur Anna Quindlen:

Ik kon er alleen maar aan denken hoeveel we met de beste bedoelingen tegen elkaar liegen, dat er in nagenoeg elk gesprek wel ergens iets zit, vaak door alles heen, als aders in marmor, om dingen te verdonkeremanen of te mijden of zo te verhullen dat de harde randjes van de waarheid worden geschaafd. Vriendelijkheid en traditie hebben ons allemaal in lafaards veranderd.

Egon Wannet, *Genesis 1*, ets, 2007: *scheppen is scheiden*

In het liegen, daar waar we de schijn ophouden ten dienste van de lieve vrede (dat wat we doorgaans aanzien voor de gave heelheid), ligt de waarheid, ons leven, verborgen. Die lieve vrede is maar schijn. Zij dekt datgene toe wat scheurt, wat breekt en wat aan ons schuurt. Het is alsof zij glimlachend de pijnlijke gebrokenheid toedekt, maar in werkelijkheid is zij het masker van de zachte heelmeesteres die de wond etterend maakt. Pas als die wond aan het licht mag komen, het vlies van de lieve vrede doorbrekend, gaat het leven stromen, en vinden we elkaar. Dat wat verborgen wordt gehouden, behoeft het licht. De gebrokenheid – zo kun je het ook zeggen – moet door het vlies heen breken om geheeld te kunnen worden. Heelheid betekent niets zonder gebrokenheid. Zij staat er ten dienste van. Vandaar dat we het hebben over het inzicht dat doorbreekt,

de schellen die ons van de ogen vallen, de waarheid die het licht ziet, de doorbraak die onze levenslust doet stromen. Dat water dat breekt, schept ruimte voor nieuw leven. Zonder scheiding geen ontmoeting. Wat heb je aan een dijk zonder water?

Scheppen is scheiden. Oudtestamentica Ellen van Wolde heeft op exegetische wijze bewezen dat de scheppingsdaad hierin bestaat dat de Eeuwige de wateren scheidde, het licht van het duister, man van vrouw. De Eeuwige brak de wateren, het ongeschapene, om ruimte te maken voor leven. Daar komen wij, schepselen, ook vandaan. Dat zie je zo op de allereerste echo die er van het leven wordt gemaakt: er is niets dan lege ruimte daar in die bevruchte baarmoeder waaraan wij ontspringen.

Natuurlijk riep Adam bij het aanschouwen van zijn vrouwelijke metgezel uitzinnig van blijdschap uit: 'Vlees van mijn vlees, been van mijn gebeente.' Maar de vrouw Eva werd wel tegenover hem geplaatst als een hulpe tegenover, en niet als een aansporing tot symbiose waar het verschil niet van betekenis mag zijn. Daar gaat het steeds maar over, over het andere dat ernaar snakt te mogen bestaan zonder dat het gereduceerd wordt tot een hapklare brok. En wat wij steeds maar weer doen, is mensen en dingen gelijk maken, egaliseren, op formule brengen, toe-eigenen om er vat op te krijgen. Als paren delen we een hypotheek en een voordeur, maar het leven delen, werkelijk het leven delen, gaat daar nu juist niet over. Want delen begint daar waar gekoesterde beelden sneuvelen, en onze verschillen tot bloei komen.

Welbeschouwd is de inzet van het denken van de joodse filosoof Emmanuel Levinas dit: dat we leven in beelden, vooral van elkaar, en dat die beelden in scherven uiteen moeten vallen. Het gebod *Gij zult u geen gesneden beelden maken* verwijst naar onze hang om dat wat ons omringt, op pasklare formules te brengen. Anders was dat gebod nooit in het leven geroepen. Verboden bestaan bij de gratie van onze daaraan tegengestelde geneigdheid. Kinderen weten dat als geen ander. Aan de lopende band, zonder dat we er bij stilstaan, snijden we beelden van elkaar. Het blijkt een uitstekende beheersingstechniek. Wellicht ligt die wil tot controle wel ten grondslag aan onze beeldcultuur, alsook aan ons groeiende onbehagen dat ons naar spirituele workshops doet vluchten. Ergens heerst het besef – vermoed ik, hoop ik – dat beelden gewelddadig zijn. Zoals de man die zijn vrouw ervan beschuldigt dat het door haar komt dat zij een autistisch kind hebben gekregen. De echtge-

note werd door hem opgesloten in een beeld van schuld, en dat beeld regeerde zijn werkelijkheid. Totdat er een onverklaarbaar futiel moment aanbreekt waarin de man net als zijn echtgenote de door urine doordrenkte lakens van zijn zoon 's nachts in de wasmachine stopt:

Opeens beseftte hij hoe vrij van blaam hij zijn vrouw zag, en hield hij verbaasd op. En toen was hij ook weer niet verbaasd. Hij realiseerde zich dat hij dit al een hele tijd had geweten, zonder het te beseffen: hij had geweten dat dit een kwestie van toeval was. Gewoon toeval. Dat de ziekte van zijn zoon slechts toeval, noodlot was. Hij had geweten dat Laine het niet had veroorzaakt, hij had geweten dat hij het mis had, dat het fout van hem was geweest om zo te denken. De jaren schenen in zijn geest voorbij te rollen terwijl hij naar het moment zocht waarop hij dit voor het eerst moest hebben ingezien; hij kon het niet vinden.

Zoals een boer ooit eens kijkend naar de motregende wolken op de televisie zei: 'Zoals het is, blijft het niet.' Het wordt altijd anders, en het is altijd maar weer anders. De vader van de autistische zoon verloor zijn vrouw uit het beeld van blaam, en daarmee zichzelf.

Levinas gaat zo ver dat hij zegt dat we met het maken van beelden ook het andere gebod met voeten betreden: *Gij zult niet moorden*. Het wezen van een mens laat zich niet op een noemer brengen. Daarover kun je niet generaliseren. Ons diepste wezen, daar waar we alleen thuis zijn, behoort tot het voortheoretische, tot de ervaring die in ons lichaam gegeven is. Algemene, theoretische uitspraken kunnen een mens niet thematiseren. Mogen dat ook niet doen. Dat is moord. Ieder mens is ongrijpbaar, uniek. De keerzijde is: hij/zij staat alleen in zijn/haar ongrijpbaarheid. Iedere wezenlijke uitspraak uit de mond van die mens ontwricht het hele kaartenhuis van onze theorieën, alsook van welk hulpboek dan ook. Jezus is daar een veelbetekenend voorbeeld van. Zijn hele levensweg is geplaveid met beelden die hij wilde laten sneuvelen. Zijn kruisiging laat ons zien wat de uiterste consequentie is van het handhaven van totaliserende en annexerende beelden, want ze bezetten de ruimte die wij, mensen, nodig hebben om te bestaan.

Het is volbracht, zegt de stem van de gekruisigde. *Wir setzen uns mit Tränen nieder*, klinkt het verre antwoord van het koor van Bach. De stem die die woor-

Het Sjema op perkament, tekst uit een mezoeza

den *het is volbracht* verzuchtte, hebben wij niet gehoord. Onze menselijke stem, gedragen door onze ademtocht, kan in overgeleverde taal nooit beschreven worden. In het spreken draagt zij die taal nu juist. Tegelijkertijd is de taal haar woning. Daar is zij op aangewezen, die stem van ons. De stem woont in de taal, terwijl zij tegelijkertijd onderdak aan de woorden geeft. Het is de stem die kleur geeft aan de woorden, die door de ademtocht cadans aanbrengt, woorden leven inblaast. Niets is zo onvervangbaar als de stem. Dat zeggen we ook: *ik wil nog even je stem horen*. Nog even verkeren we in die eigenste nabijheid die met geen pen te beschrijven is en die nergens, door niemand, toegeëigend kan worden. Het is die stem waarop ieder beeld stukslaat. *In het horen schuilt de geborgenheid*, zegt Martin Heidegger. Vandaar ook dat er niets zo sterk is als de orale traditie.

De Bijbel moet je samen met anderen hardop lezen. Hij is op het gehoor gericht. Vandaar het *sjema jisrael; hoor, Israël*. Het is horen met de ogen van je hart. *Spreek slechts een woord, en ik zal gezond worden*. En vandaar ook dat het vertellen van verhalen, deinend op onze stem, ons boeit. Het spreekt ons gehoor aan. We zijn een en al oor, zeggen we dan. We zijn nergens anders dan daar bij die woorden, bij die stem, bij die adem. Het ontvangen van een ver-

haal van wat onze naaste werkelijk beweegt, beweegt ons. Het is zoals je op straat loopt. Je bent er niet op bedacht, en dan opeens, vanuit het niets, lijkt het wel, verschijnt er in de verte een gestalte. Je hart springt op van vreugde nog voordat je ogen hebben kunnen controleren of dat inderdaad die geliefde mens betreft. Je gemoed is in beweging gezet, voorbijgaand aan het beeld. Bijziende mensen, zoals ik, weten dat. Zij maken het dagelijks mee.

De harde randjes van de waarheid die toegedekt liggen onder de glimlach van de lieve vrede, dat wat we ons niet kunnen, niet mogen toe-eigenen – in het delen daarvan vermenigvuldigen we onszelf. Onszelf geven als de harde randjes van de waarheid is onszelf delen. Ik denk dat dat is wat Dietrich Bonhoeffer bedoelde toen hij vanuit de gevangenis aan zijn toekomstige bruid Maria von Wedemeyer schreef dat hij niets anders van haar verlangde dan haar zelfgave, dat ze zichzelf aan hem gaf. Niet als in weggeven, zoals we dat kennen in *eens gegeven, blijft gegeven*, als in *hebben en houden*. Maar in het ons mededelen. In dat werkwoord hoor je het zo mooi: we delen ons mede. We vragen weleens aan elkaar: *wat is er?* Als wat er is, gezien en gehoord wordt, is er meer dan voldoende voor iedereen. Dan is er overvloed. ■